

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію *Харченка Володимира Олександровича*

«Ідея Європи у трансформаціях сучасного суспільного життя: західний та український досвід»,

представленої на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується станом соціальної нестабільності, який призводить до постійних трансформацій суспільного життя. Історичні виклики вимагають пошуку адекватних відповідей. На передньому плані цього пошуку знаходиться наука, а в її авангарді – філософія, яка швидше та органічніше, ніж інші пласти інформаційної культури відображає складність та динаміку трансформаційного періоду, окреслює його характерні риси та формує ідеї, що визначають генеральні напрямки вирішення найважливіших суспільних проблем.

Перманентні трансформації сучасного українського суспільства в економічній, політичній, соціальній, культурній сферах, а також зовнішня воєнна загроза, формують в країні загальну обстановку нестабільності, суперечливості і невизначеності. В цих умовах особливу роль набуває філософський пошук ідей, що дозволяють сформувати базові цінності суспільного життя.

В цілому, на класичну соціально-філософську тріаду запитань «Хто ми? Звідки ми? Куди ми йдемо?» сучасна українська філософська думка має формувати єдину вірну відповідь: «Ми - європейці! Ми спадкоємці східної гілки європейської (античної) цивілізації! Ми повертаємось в Європу!».

Соціально-філософський аналіз як історичного досвіду, так і теорії та практики реалізації однієї з базових ціннісних ідей сучасного українського суспільства є на сьогодні назрілою філософською проблемою. Саме тому дисертація Харченка Володимира Олександровича є спробою заповнити

прогалину, що виникла в ході філософської рефлексії цієї проблематики.

Опоноване дослідження присвячене соціально-філософській рефлексії ідеї Європи та досвіду її реалізації через призму суспільно-перетворюючого потенціалу ідеологій, здатних конструювати і структурувати нові соціальні простори, розбудовувати мережу соціально-політичних та міжкультурних комунікацій. В сучасному світі, відмітною рисою якого є політичний та ціннісний плюралізм, наявність генералізуючої ідеї, здатної об'єднати націю та спрямувати її поступальний рух вперед, виступає важливою характеристикою подолання кризового стану суспільного життя. Дане твердження як ніколи актуально екстраполюється і в сучасну Україну. Тому, вибір дисертантом заявленої проблеми є цілком актуальним і обґрунтованим. Тут маємо погодитися з дисертантом, що євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, вимагають глибокого розуміння ідеї Європи як комплексу смислів, орієнтирів та настанов для практичної діяльності. Автор на стор. 3 дисертації справедливо вказує, що перспектива вступу України до ЄС вимагає «критичного аналізу смислів ідеї Європи у різних історичних і соціокультурних контекстах, сприятиме подоланню утопізму та міфотворчості, притаманних суспільній свідомості країн з соціалістичним минулим».

У зв'язку з цим безсумнівний вибір в якості об'єкту дослідження Європи як цілісної системи суспільних відносин, а предмету дослідження - суспільно-перетворюючого потенціалу ідеї Європи.

Головний позитив представленої до захисту дисертації полягає в здійсненні соціально-філософської рефлексії ідеї Європи та її ролі у трансформаціях суспільного життя і конструюванні нової соціальної реальності.

Виявлення власного проблемного поля дозволило дисертанту сформулювати наукову новизну дослідження, яка полягає в концептуалізації ідеї Європи як інституціонального чинника самоорганізації суспільного життя на засадах свободи та невід'ємних прав людини, конвергенція яких відбувається не за принципом уніфікації, а завдяки розширенню варіативних можливостей їхнього розвитку через відповідні трансформації суспільного життя, що визначається смислами даної ідеї.

Дисертантом виявлена транстемпоральність основних смислів, що утворюють соціально-перетворювальний потенціал ідеї Європи, який ґрунтується на цінностях свободи, рівності, солідарності, справедливості, верховенства права, людської гідності, благоговіння перед життям, толерантності, демократії. Встановлена спроможність цієї ідеї до постійного самооновлення, в ході якого європейські цінності здатні перетворюватися в імперативи сталості соціального розвитку для інших країн, виступаючи дієвим чинником гуманізації суспільного життя із урахуванням перспективи Чужого та Іншого з їхніми домаганнями на визнання, про що зазначено на стор. 25-39 даного дослідження.

Саме визначення суспільно-перетворюючого потенціалу сучасної ідеї Європи на основі соціально-філософського узагальнення західного та українського досвіду реалізації її настанов і заявлено дисертантом у вигляді чітко сформульованої мети дослідження. Вона передбачала вирішення низки завдань, яке здійснювалося на основі продуманої і коректної методології, в зв'язку з чим наукові положення і висновки, винесені здобувачем на захист обґрунтовані і достовірні. В цілому структура дисертації вивірена і відповідає меті та завданням роботи.

Логічним початком дослідження виглядає звернення до історико-філософського ракурсу проблеми з точки зору її репрезентації в класичних та сучасних соціально-філософських системах. Встановлено, що ідея Європи є важливим проблемним блоком, як в соціальній філософії, так і у філософії історії, оскільки її смисли торкаються розвитку історії, становлення західної цивілізації та гуманізації суспільних відносин, про що зазначено на стор. 17 дисертації.

Значний дослідницький інтерес викликає представлений в роботі аналіз семантики старої, нової та новітньої Європи у контексті конфлікту інтерпретацій і можливості діалогу європейської та євразійської ідей. На думку дисертанта це є важливою методологічною процедурою, яка дозволяє виділити транстемпоральні складові цієї ідеї та ті семантики, які обумовлені сучасними соціокультурними контекстами. На цій основі зроблений висновок про те, що стара, нова і новітня Європа є не просто історично послідовними етапами

розвитку народів на європейському континенті, а й принципово різними баченнями перспектив розвитку європейської спільноти (стор 36-37).

Послідовно реалізуючи завдання дослідження дисертант звертається до аналізу ідеї Європи як імперативу перетворення суспільного життя. Європа як ціннісна спільнота стає агентом і адресатом демократичних перетворень, в ході яких суспільне життя підіймається на якісно новий рівень, аналізується суспільна релевантність ідеї Європи, її здатність сприяти духовному оновленню та демократизації суспільств з тоталітарним минулим. При цьому зроблений важливий висновок про те, що індикатором таких перетворень є наявність розвинутих демократичних інституцій, передусім правової держави, високої політичної культури, включно із системою політичної освіти, та громадянського суспільства, яке слід розглядати не в статичі, а в динаміці, а також актуальність цих процесів для сучасної України, в якій різні алгоритми демократичних перетворень відбуваються практично одночасно, про що зазначено на стор. 61 дисертації.

Безперечним достоїнством дисертації уявляється розгляд ідеї Європи у сучасному українському контексті. На сторінках дослідження зазначається, що європейські цінності виступають як важливий чинник перетворень суспільного життя в Україні. Ідея Європи через акцентування принципу субсидіарності та вимогу культури свободи, що посилюються гуманістичними смислами цієї ідеї, здатна виступати рушійною силою демократичних трансформацій суспільного життя. Про це, зокрема, свідчить досвід Помаранчевої революції та Революції гідності. Саме європейська ідея свободи і справедливості надали імпульс розбудові демократії та громадянського суспільства в нашій державі. Звичайно, власне проголошення європейських цінностей ще не є панацеєю у вирішенні всіх нагальних проблем суспільного життя. Потрібне усвідомлене сприйняття, кристалізація відповідного імперативу в діяльності всіх суб'єктів суспільного розвитку, що неодноразово підкреслюється автором на сторінках 118-134 дисертації.

Струнку послідовність дослідження завершує аналіз європейської самоідентифікації України та українців з точки зору існування певних симулякрів у нашій національній самосвідомості щодо цього явища. При цьому

автором на стор. 135 дисертації справедливо відзначається, що європейська самоідентифікація України ґрунтується здебільшого на філософії географії та історії культури, а не на засадах соціальної філософії та історії філософії. Це створює підґрунтя для міфологізації європейської ідеї. Слід зазначити, що «Європа-утопія» і «Європа-реальність» утворюють в уяві українця гібридні форми і криють у собі небезпеку соціальної міфотворчості, яка приховує процеси стагнації та загрозу рефеодалізації суспільних відносин. Автором пропонується елімінація цієї проблемної ситуації засобами формування європейської ідентичності українства через формування особистості, орієнтованої на європейські цінності та європейський спосіб життя.

Таким чином, слід зазначити, що результати проведеного дослідження відповідають поставленим цілям і завданням. Вони несуперечливі, обґрунтовані і, безсумнівно, матимуть теоретичну та практичну значимість.

Разом з тим відзначимо, що дисертаційна робота має певні недоліки, серед яких хотілося б відзначити наступні позиції:

- по-перше, хотілося б зазначити, що, не дивлячись на в цілому виважену позицію, автор все ж виявляє себе апологетом ідеї Європи. В зв'язку з чим, на основі класичного принципу філософського наукового дослідження «теза-антитеза» виникає сумнів, а чи не є ідея Європи свосереднім постмодерністським симулякром? Чи актуальною на сьогодні залишається шпенглеріанська версія про «занепад Європи»? Здається, що дисертант в своєму дослідженні не скористався таким принципом для аналізу досліджуваного феномену хоча б для того, щоб ще раз переконатися у вірності своєї мети, завдань та висновків;

- по-друге. Одним з основних наріжних каменів ідеї Європи виступає політика мультикультуралізму. Здається дисертант не приділив пильної уваги цьому феномену, хоч і згадує про нього на стор. 161 дисертації. Але, зважаючи на те, що на сьогодні ідея Європи критикується перш за все за включення в неї ідеї мультикультурального суспільства, хотілося б більш чітко зрозуміти позицію автора з цього питання;

- по-третє. Деякі твердження автора носять досить категоричний характер. Зокрема, ним зазначено, що «Європейські держави спромоглися не

тільки успішно здолати існуючі конфлікти, що також може виступати елементом примирення і єднання, але й завдяки своїй філософії сформувати окрему цивілізаційну одиницю, яка ґрунтується на християнських, персональних та демократичних цінностях і є своєрідним еталоном демократії». Зважаючи на сучасну суспільно-політичну обстанівку в Західній Європі чи не виглядають такі твердження надто декларативними?

- по-четверте. Аналізуючи українську історико-філософську спадщину у контексті ідеї Європи, автор значну увагу приділив епосі Київської Русі (майже половина підрозділу), пристойно проаналізував творчий доробок Григорія Сковороди, однак чомусь практично поза увагою залишився філософський потенціал думок таких просвітолюбів як Михайло Драгоманов, Іван Франко, Володимир Винниченко та ряду інших. Зовсім не згадана діяльність в цьому контексті львівсько-варшавської філософської школи. Щодо сучасної філософської думки, то згадана лишень сучасна українська письменниця Оксана Забужко, що є, на нашу думку, як мінімум некоректним по відношенню до власне сучасних представників української філософської думки, що ведуть розробку аналогічної проблематики;

- і останнє. Важливим моментом соціально-філософського дослідження є звернення до прикладної соціології в якості емпіричного підтвердження основних ідей дисертації. Автор використовує соціологічні дані, але позначені вони періодом максимум 2008-2010 років, про що зазначає сам автор на сторінках дисертації і про що свідчить список використаних джерел. На наш погляд, необхідно було актуалізувати соціологічну інформацію, можливо провести власне соціологічне дослідження з заявленої проблематики. Мабуть такі б власні зусилля прикрасили роботу як один з її результатів. Хоча звичайно це скоріше рекомендація дисертанту, ніж зауваження.

Разом з тим слід визнати, що зазначені недоліки не мають принципового значення. Вони не знижують цінність роботи і її загальної позитивної оцінки, і носять скоріше редакційний, ніж концептуальний характер.

В цілому дисертаційна робота виконана на високому професійному рівні і відрізняється продуманою послідовністю, стрункністю і логічністю викладу

матеріалу, обґрунтованістю основних положень роботи, цілісним баченням досліджуваної проблематики.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені в 9 публікаціях, 4 з яких представлені у фахових вітчизняних виданнях, 1- у зарубіжному. Опубліковані наукові праці та автореферат у достатній мірі відображають зміст дисертаційної роботи, яка включає в себе 170 сторінок основного тексту та 357 найменувань використаних джерел.

Текст дисертації вказує на вміння автора вільно орієнтуватися в колі даної проблематики, критично обґрунтовувати і стилістично вправно висловлювати основні положення дослідження.

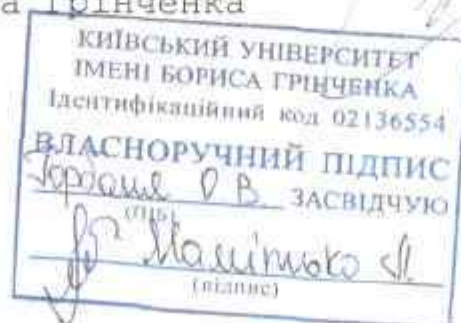
Таким чином, вважаю, що дисертація Харченка Володимира Олександровича на тему «Ідея Європи у трансформаціях сучасного суспільного життя: західний та український досвід» являє собою закінчену наукову працю, виконану самостійно на високому науково-методичному рівні. Вона відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,

доктор філософських наук, професор
професор кафедри філософії
Київського університету
імені Бориса Грінченка

О.В. Горбань

Лідчук Надійшов 19.05.2016

Уз. секретар СЗТ К 26.133.07

Р.В.

Р.В. Кармиз